

Roche, Maurice (1992): *Rethinking Citizenship. Welfare, Ideology and Change in Modern Society*. Polity Press, Padstow, 280 s.

Kansalaisoikeudet ovat erottamaton osa modernin yhteiskunnan jäsenyyttä ja kansalaisten identiteettiä, mutta onko ne tulkittava muuttumattomina oikeuksina, nähtävä integroituneena ensisijaisesti hyvinvointivaltioon ja tulkittava yhdenmukaisen ja jatkuvan sosiaalisen edistykseen ehdoin? Nämä kysymykset ovat tärkeitä modernin yhteiskunnan kansalaisuuden luonteen kannalta viitaten toisen maailmansodan jälkeiseen paradigmaattiseen ajattelutapaan, jossa kansalaisuuden käsitettä ei juurikaan problematisoida. Siinä ajattelussa kansalaisuus saa muotonsa 'liberaalissa' ja 'demokraattisessa' kansallisvaltiossa, joka organisoituu valtionsisäisen teollisuuskapitalismin kautta ja jossa valtio takaa kansalaisuuden sisältämät henkilökohtaiset, poliittiset ja sosiaaliset oikeudet. Maurice Rochen teos perustelee olemassaolonsa vetoamalla näkemykseen, jonka mukaan sosiaalisen kansalaisuuden kohtaamien ongelmien juuret, luonne ja laajuus kaipaavat historiallista kartoittamista, kirkastamista ja uudelleenajattelua. Roche pyrkii kuvaamaan eräitä pääideologioita ja ongelmia, jotka yhdistetään »sosiaaliseen kansalaisuuteen» nykyisen yhteiskunnallisen muutoksen kontekstissa.

Tarkastelun ytimessä on erityisesti se kansalaisuuden aspekti, jota T.H. Marshall on nimittänyt »sosiaalisiksi dimensioiksi». Rochen mukaan juuri Marshall on toisen maailmansodan jälkeen kaikkein selvimmin vaikuttanut hyvinvointivaltioiden kansalaisuuskeskusteluun. Marshall näkee kapitalismin ja sosiaalisen kansalaisuuden välisen suhteen vastakohtaisena ja niin jyrkkänä, että se kaipaava tasoittamista 'hyvinvointivaltion' ja sosiaalisten oikeuksien järjestelmän avulla. Kansalaisuuden sosiaalinen dimensio sisältää 'hyvinvointivaltioiden' kansalaisilleen varmistamat oikeudet, jotka pyritään takaamaan sosiaalipoliittisin toimenpitein. »Sosiaalinen kansalaisuus» viittaa niihin oikeuksiin ja velvollisuuksiin, jotka keskittyvät ihmisten hyvinvointiin kansalaisina. Laajassa mielessä se sisältää työn, koulutuksen, terveydenhuollon, toimeentulon, kulutusmahdollisuudet ja muut elämäntilanteeseen liittyvät tekijät.

Rochen pääväittäminen on, että sosiaalisen kansalaisuuden käsitteellistämistä on ajateltava uudelleen ideologisen siirtymän ja sosiaalisen rakenteellisen muutoksen ehdoin. Hän esittää, että on siirryttävä konventionaalista sodan jälkeisestä sosiaalisten oikeuksien politiikasta uuteen sosiaalisten ohjeiden ja henkilökohtaisten velvoitteiden politiikkaan. Rajut sosiaaliset muutokset ovat luoneet uusia sosiaalisia ongelmia, jotka vaativat sekä sosiaalipoliittikan että hyvinvointivaltion uudelleenarviointia. Ne koskettavat laajalti kansalaisten oikeuksia, instituutioita ja yhteisöjä. Kansalaisuus on strategisesti tärkeä idea 1900-luvun loppupuolen läntisissä yhteiskunnissa sekä politiikassa että intellektuaalisessa elämässä.

Rethinking Citizenship hyödyntää pääasiassa uusliberalistista ja uuskonservatiivista ajattelua. Hyvinvointia koskevien oikeuksien ja velvollisuuksien teema rajataan pääasiassa työhön, tuloihin ja perhepolitiikkaan. Toinen rajaus on tehty kehittyneitä kapitalistisia yhteiskuntia silmällä pitäen. Tarkastelussa on mukana vain brittiläinen ja »amerikkalainen hyvinvointivaltio» sekä hajanaisesti eurooppalaisia hyvinvointivaltioita. Rochen näkemyksen mukaan kansainvälistyminen, ekologisen ajattelun nousu ja feminismi kertovat kyllä tärkeitä ideologisista ja poliittisista muutoksista, mutta voimakkaimmin kansalaiskysymyksen on virittänyt uusliberalistinen ja uuskonservatiivinen ajattelu, joka alkoi saada jalansijaa 1980-luvulla. Uusoikeistolaisen ajattelun yhtenäisyys näkyy hyvinvointivaltion julkisten menojen leikkaamisen korostamisena sekä valtion roolin vähättelynä hyvinvoinnin turvaajana. Joissakin uusoikeiston ajattelumalleissa kielletään sosiaalisten oikeuksien olemassaolo korostamalla sosiaalisia velvollisuuksia. Kirjoittaja tekeekin johtopäätöksen, että hallitseva kansalaisuuden paradigma on kaikkein selvimmin osoittautunut rajoittuneeksi juuri liberalistis-konservatiivisen ajattelun perspektiivistä. Mutta teoksen edetessä Roche tekee selväksi, ettei uusliberalistinen ajatteluakaan kykene tekemään pesäeroa »hallitsevaan paradigmaan». Sosiaalisen kansalaisuuden käsite ei ole auttanut ymmärtämään kansalaisuuden moraalista ja poliittista kompleksisuutta.

Rochen mukaan sosiaalisen kansalaisuuden käsite on otettava esiin, jotta voidaan nähdä mitä realiteetteja ja relevanssia sillä on lähestyttäessä seuraavaa vuosikymmentä. 1950-luvulla sosiaalisen kansalaisuuden käsite kytkettiin hyvinvointivaltion kehitykseen ja myöhemmin sen kriisiin. 1970-luvun loppupuolella ja 1980-luvulla sosiaaliseen kansalaisuuteen liitetyt määreet ja hyvinvointivaltiosysteemi tulivat vakavasti uhatuiksi kahdenlaisten sosiaalisten muutosten vuoksi. Tapahtui sekä ideologista siirtymää että sosiaalisen rakenteen muutosta.

Niin taloudessa, politiikassa kuin kulttuurissakin tapahtuvat muutokset ovat pitkäkestoisia jatkuen ensi vuosikymmenelle. Niiden päämerkitys asettuu Rochen mukaan seuraavaan kehukseen:

1. kapitalistisessa taloudessa siirrytään teollisesta vaiheesta jälkiteolliseen vaiheeseen;
2. taloudessa tapahtuu siirtymä kansalliselta tasolta kansainväliselle tasolle;
3. kansainväliset poliittiset järjestelmät kehittyvät voimakkaasti, mikä merkitsee järjestelmien välisen yhteistyön tiivistymistä;
4. ekologiset ongelmat konkretisoituvat yhä voimakkaammin ja
5. edellä mainitut kysymykset komplisoituvat.

Tämä kehitys ilmenee eri tavoin sosiaalisissa oloissa, joihin hyvinvointivaltio ja sosiaalinen kansalaisuus ovat sidoksissa – ei vähiten koulutuksessa ja tulonmuodostuksessa.

Ideologiset tavoitteet ja rakenteelliset siirtymät siis muuttavat sosiaalisen kansalaisuuden käsitettä, vaikka

Roche toteaa ideologiaan ja »objektiivisiin» tapahtumiin ja kehityskulkuihin sisältyvän tiettyä jännitettä. Hän pyrkii osoittamaan, että ideologiset vaikutukset sosiaaliselle kansalaisuudelle ovat yleisesti ottaen niitä, jotka painottavat sosiaalisia velvollisuuksia oikeuksien kustannuksella ja laajentavat sosiaaliset velvollisuudet »siviiliyh-teiskunnan» sfääreihin, erityisesti perheeseen, mutta myös yhteiskunnan ekosfääriin ja yhteiskunnan historiallisuuteen (eli sukupolvien välisiin kysymyksiin, perintöasioihin jne.). Rakenteelliset muutokset puolestaan toimivat ideologista merkityksenantoa vastaan. Ne painottavat sosiaalisia oikeuksia ja laajentavat sosiaaliset oikeudet uuden post-kansallisen muotoilun alueelle, joista EY on historiallisesti tärkein esimerkki. Näin ideologiset pyrkimykset ja rakenteelliset muutokset kohdistuvat eri asioihin aiheuttaen ristiriitoja. Ideologisten pyrkimysten ja rakenteellisten muutosten erisuuntaisuus vaatii ideologista dialogia ja harmonisointia ristiriitojen vaatiessa poliittista hallintaa ja sovittelua.

Rethinking Citizenship jakaantuu kolmeen osaan. Ensimmäisessä osassa Roche täsmentää, mitä hän tarkoittaa sosiaalisen kansalaisuuden hallitsevalla paradigmalla kohdistaan kritiikkinsä niihin ideologisiin ja rakenteellisiin rajoituksiin, joita sillä on köyhyyden pysyvyyden ja kasvun tarkastelussa. Paradigma painottaa sosiaalisia oikeuksia ja hyvinvointi-instituutioiden merkitystä. Toisessa osassa keskustellaan oikeiston tärkeimmän suunnan – amerikkalaisen uskonservatismiin – esittämästä haasteesta sosiaaliselle kansalaisuudelle. Uskonservatiivit painottavat kansalaisten sosiaalisia velvollisuuksia pikemmin kuin sosiaalisia oikeuksia. Kuitenkin myös konservatiivien sisällä on merkittäviä jännitteitä, mikä aiheuttaa ongelmia uskonservatiivien sosiaalisen kansalaisuuden määrittelyn koherenssille ja uskottavuulle. »Familiistien» painottaessa kansalaisen perhevelvollisuuksia ja sosiaalipolitiikan tehtävää perhe-etiikan tukijana, toinen ajatussuunta korostaa kansalaisen työvelvollisuuksia, jolloin sosiaalipolitiikka ymmärretään ensisijaisesti työetiikan pönkittäjänä.

Kirja huipentuu rakenteelliseen tarkasteluun, jossa sosiaalisen kansalaisuuden muutosvoimina toimivat »jälkitekollinen» sosio-ekonomisen muutos ja »jälkikansallinen» poliittis-taloudellinen muutos. Siirtymän teollisuuskapitalismista jälkitekolliseen kapitalismiin nähdään aiheuttavan muutoksen täystyöllisyysihanteisiin, jolloin käsitys työstä sosiaalisena oikeutena muuttuu. Tämän jälkeen tarkastellaan »jälkitekollisen köyhyyden» ongelmia ja arvioidaan »jälkitekollisen tulopolitiikan» tavoitteita, joiden avulla uskotaan voitavan sekä kumota ongelmat että muotoilla uusi sosiaalisen oikeuden käsite. Mitään selviä vastauksia Rochella ei kuitenkaan ole, vaan hän uskoo ratkaisujen muotoutuvan vähitellen jälkitekollisten menettelytapojen, talouksien ja kansalaisuuksien kehityksen myötä, minkä odotetaan johtavan Euroopan taloudelliseen (mahdollisesti myös poliittiseen) integraatioon 1990-luvulla. Uuden eurooppakansalaisen sosiaalisten oikeuksien manifestaatiossa ei juurikaan edetä EY:n Social Charteria

kauemmas. Kaikissa osissa pureudutaan niin laajoihin kysymyksiin, että niitä ei voida käsitellä teoksessa katavasti.

Roche esittää muutamia varsin tunnettuja syitä, miksi sosiaalisen kansalaisuuden voidaan sanoa olevan nykyoloissa »myytti». Ensimmäinen syy on moraalis-poliittinen. Hallitseva paradigma painottaa liikaa kansalaisoikeuksia velvollisuuksien kustannuksella. Toinen syy on rakenteellis-historiallinen. Historiallinen kehitys on osoittanut, että sosiaalinen kansalaisuus ei ole edennyt progressiivisesti. Sen mieltäminen jatkuvan edistyksen ja kehityksen valossa on virheellistä. Sosiaalinen kansalaisuus on ollut sen maailman tuote, jossa asiat nähtiin nykyistä selkeämmin ennustettavina, koordinoitavina ja hallittavina. Nyt sosiaalisen kansalaisuuden perusta on huomattavasti hatarampi. Kolmanneksi kansallisuuden ja kansallisen identiteetin käsitettä, johon sosiaalisten oikeuksien käsite perustuu, on pidetty aivan liikaa valtion sidoksissa olevana. Sosiaaliseen identiteettiin liittyvät kysymykset ovat olleet Rochen mukaan aina huomattavasti monimuotoisempia. Ehkä kaikkein keskeisin teesi onkin, että hallitseva paradigma ei kykene sulattamaan sosiaalisten oikeuksien ja velvollisuuksien kompleksisuutta ja dynaamisuutta. Sosiaalinen muutos ohjaa sosiaalisen kansalaisuuden kokemusta ja ideaalia hyvinvointivaltioiden taustavoimana. Nykyinen sosiaalinen muutos nostaa väistämättä esiin uusia kysymyksiä sosiaalisista oikeuksista ja velvollisuuksista. Se tapahtuu sekä henkilökohtaisissa, perheiden ja paikallisyhteisöjen sfääreissä että transnationaalisessa ja sukupolvien välisessä sfäärissä.

Kaiken kaikkiaan Rochen teos on alustava arvio, tärkeä yritys eräiden relevanttien kysymysten purkamiseen. Kirja on ajankohtainen, koska Euroopassa kysymys kansalaisuudesta näkyy kaikkialla. Se koskettaa Euroopan integraatiota, etnisiä konflikteja, siirtolais- ja pakolaiskysymyksiä ja Itä-Euroopan kehitystä. Myös esimerkiksi USA:ssa ja Kanadassa kansalaisuus kysymykset ovat nousseet voimakkaasti esille. Kansalaisuuden käsite on myös mielenkiintoinen sosiologian ja sosiaalisen teorian käsite. Rochen mukaan se tarjoaa yhteisen kentän, jossa sosiologinen tutkimus voi kohdata sosiaalipolitiittisen ja poliittikan tutkimuksen. Sosiaalisen teorian kannalta kansalaisuuden käsite auttaa – näin Roche antaa ymmärtää – kohtaamaan »normatiivisen politiikan teorian» ja moraalifilosofian haasteet. Se, mitä Roche tällä normatiivisuudella ja moraalifilosofialla tarkoittaa, jää jossain määrin avoimeksi. Itse asiassa hän näyttää tarkoittavan lähinnä vain sitä, että kansalaisuuteen liittyviä kysymyksiä ei pidä nähdä itsestäänselvinä ja että niitä on tarkasteltava laajemmin kuin vain valtioon ja sosiaaliluokkaan liittyvänä ilmiönä. Kun kuitenkin kirjassa hahmoteltujen trendien voima on sellainen, että lukijalle jää kuva taloudellisesti, kulttuurisesti ja sosiaalisesti vahvojen poliitikasta, niin herää kysymys kenelle normatiivisuudesta ja moraalifilosofiasta on apua, jos velvollisuuksia aletaan lukea ensisijaisesti perheen ja työssäkäynnin kannalta. Näin siitäkin huolimatta, että kirjassa ei varsinaisesti analy-

soida sitä, ketkä selviytyvät tulevaisuudessa voittajina ja ketkä häviävät.

Politiikan tutkimukselle *Rethinking Citizenshipin* tapa jäsentää kansalaisuutta ensisijaisesti *hyvinvoinnin* muutuvien ehtojen kontekstissa näyttäneen jossain määrin ongelmalliselta, sillä näin tehtäessä operoidaan alueella, jossa kansalaisten oikeuksia pidetään kaikkein epämääräisimpinä ja täsmentymättöminä. Tosin murentaessaan ja uudelleenmuotoillessaan sosiaalisen kansalaisuuden käsitettä, Roche palaa implisiittisesti kansalaiskysymyksen perinteiseen ytimeen, nimittäin henkilökohtaisen ja poliittisten oikeuksien alueelle. Voidaan esimerkiksi esittää kysymys, missä määrin kansalaisuuden uudelleenarviointi on ylipäättään järkevää ensisijaisesti sosiaalisten oikeuksien avulla sekä niihin vaikuttavien sosiaalisten muutosten kautta. Kansalaisuutta on totuttu pitämään juridisena terminä, jolla kuvataan henkilön oikeudellista suhdetta ja sidonnaisuutta tiettyyn valtioon. Tosin yleisenä kehitystrendinä on pidetty sitä, että oikeudelliset erot kansalaisten ja muukalaisten välillä vähenevät.

Rochen teoksessa kansalaisuudesta käytävä keskustelu on rohkeaa ja tavanomaisesta poikkeavaa. Se johtaa osaltaan siihen, että teoksessa on mahdollista puhua esimerkiksi sellaisista aktualisoituneista kysymyksistä kuin syntymättömien kansalaisten oikeuksista ja sukupolvien välisestä eriarvoisuudesta. Toisin sanoen voidaan puhua eräänalaisesta ei-kansalaisuudesta ja toisen luokan kansalaisuudesta, jotka hallitseva paradigma on sivuuttanut. Tämä on varmasti tärkeää. Sosiaalisen kansalaisuuden käsite on kohdannut voimakkaita haasteita, mutta vielä ei tiedetä mitä siitä seuraa.

KEIJO PIIRAINEN